

Тетяна Ковальова,

к. н. соц. ком.,

Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми,
40007, Україна, e-mail: tat-kovalova@yandex.ru

УДК 007 : 304 : 070

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВІЗУАЛЬНОГО НАПОВНЕННЯ КНИГИ (на прикладі видання «Суми. Нове життя старих вулиць»)

У статті зроблена спроба проаналізувати видання «Суми. Нове життя старих вулиць» як об'єкт естетичного впливу на реципієнта. Зосереджується увага на взаємозв'язку текстового та зображального матеріалу видання. Визначається вплив шрифтового та ілюстративного типів оформлення книги на естетичне сприйняття тексту. З'ясовуються роль кожного зображення і спосіб його сполучення з текстом на основі трьох груп зображень – зв'язаних із текстом, зображень-додатків, зображень-приміток. Виявляються недоліки та переваги шрифтового та ілюстративного типів оформлення.

***Ключові слова:** естетичний вплив, ілюстрація, тип оформлення, шрифт.*

Вступ. Сьогодні в Україні простежується активне збільшення кількості друкованої продукції, а відтак жорсткішими стають вимоги читачів до якості самих книг. Тому надзвичайно важливим для будь-якого видання є не лише зміст, а і його оформлення, шрифтове, ілюстративне, поліграфічне виконання, структура книжкового блоку тощо. На сучасному етапі розвитку інформатизації суспільства це стає одним із найголовніших чинників, покликаних донести до читача зміст написаного. У суцільному тексті реципієнтові складно зорієнтуватися, а відтак сприйняти його як інформаційне й естетичне повідомлення. Надзвичайно важко досягти ідеалу, проте видавець зобов'язаний хоча б ставити собі це за мету. Текстова повідомлення, зовнішня та внутрішня образотворча інформація, конструкція книги повинні взаємодіяти, зливатися й слугувати спільній меті – створенню художньої структури, що здатна не лише інформувати, а й виховувати та формувати естетичні смаки читача. Тема є актуальною, адже правильність технічного оформлення книги, доцільність використання зображальних елементів, обґрунтованість їх застосування сприяють єдності з текстовою частиною, доповнюють та розкривають її змістову частину. Таким чином формують естетичні смаки реципієнта.

© Ковальова Т., 2015

Хоча останніми роками посилилася увага до питань культури книги, однак бракує сучасної літератури з методики оформлення друкованих видань у цілому. Окремі праці, присвячені книжковій графіці, декору, художньому конструюванню, є в таких авторів, як М. Большаков, Ю. Герчук, В. Ляхов, Н. Орехов, В. Панов, В. Ривчин та ін. Власне згадані вище В. Ривчин, Ю. Герчук, а також В. Барикін безпосередньо або опосередковано зверталися до проблеми культури книги та поняття «естетичної норми» в контексті друкованих видань. На сучасному етапі розробленням цієї теми займаються такі науковці, як Н. Зелінська, З. Партико, Н. Черниш, В. Шевченко та ін.

Матеріалом дослідження ми обрали видавничий культурологічно-просвітницький проєкт, що складається із трьох книг: «Суми. Вулицями старого міста», «Суми. Пам'ять старих вулиць» та «Суми. Нове життя старих вулиць». Це один із найуспішніших історико-краєзнавчих проєктів, присвячених історії міста. Видання є складовою програми соціально-гуманітарного розвитку «Відродження рідного краю».

Об'єктом дослідження є третя частина історико-архітектурного альбому – книга «Суми. Нове життя старих вулиць».

Предмет дослідження – шрифтове та ілюстративне виконання зовнішніх та внутрішніх елементів оформлення видання, що засвідчують сприйняття книги як цілісного естетичного об'єкта.

Мета дослідження полягає в аналізі художньо-технічного оформлення конкретного літературно-художнього видання як об'єкта естетичного впливу, а також у виявленні його недоліків та переваг. Для досягнення мети ми поставили такі завдання: проаналізувати шрифтовий та ілюстративний типи оформлення; охарактеризувати взаємозв'язок текстового та ілюстративного матеріалу видання.

Методи дослідження. Методологія роботи базується на системному підході, дотримання якого дозволяє глибше зрозуміти особливості видання і сприймати його як об'єкт естетичного впливу на читача. Для розкриття наукової проблеми та вирішення поставлених завдань використано на різних етапах роботи такі методи: бібліографічно-описовий, порівняльно-історичний, класифікації, аналізу документальної інформації, порівняльно-типологічний, логічний, контент-аналізу. Це дозволило охопити складний і розмаїтий предмет дослідження.

Результати й обговорення. Якщо текст легко читається – це високий показник не лише його форми, а й краси. Шрифтовий тип оформлення будь-якого друкованого видання є дуже важливим. Шрифт як єдиний носій і передавач тексту може і повинен розглядатися не лише як обов'язковий елемент книги, а і як самостійна галузь графічного мистецтва. Він значною мірою зберігає у книзі себе, свої власні про-

сторові та пластичні, стильові та експресивні якості. Відтак маємо складну взаємодію шрифту з графікою, просторовою композицією набору тощо. Отже, шрифт виконує одночасно практичну й естетичну функції, а шрифтовий тип оформлення має багаті й різноманітні асоціативно-змістові можливості. Через варіації розмірів літер, їх нахилу та накреслення, кольору, фактури тощо, із урахуванням змістового навантаження та різноманітності значень можна забезпечити значний вплив на читача.

Шрифти мають різні розміри, що прийнято називати кеглем. У класифікації шрифтів за малюнком виходять із наявності та форми засічок і контрастів. Кожен шрифт належить до певного шрифтового стилю чи фонту (гарнітури). Також для кожного шрифту існує кілька варіантів накреслення: нормальне (plain), курсивне (italic), жирне (bold) та жирне курсивне (bold italic). Крім того, є ще такі поширені накреслення, як світле (light), суперсвітле (extra light), півжирне (demi bold), наджирне (extra bold), стиснуте (compressed або condensed) [4, с. 36–37]. Кожен малюнок шрифту має своє графічне вираження, що впливає на художній образ друкованої продукції. Ось чому малюнок шрифту має бути стилістично пов'язаним із іншими графічними елементами видання (ілюстраціями, орнаментом, малюнком лінійок тощо).

Художні властивості шрифту визначаються його побудовою, кольором, пропорційністю, ритмом. В аналізованому виданні для основного тексту застосовані шрифти літературної гарнітури. Ця гарнітура хоч і не відрізняється оригінальним малюнком, однак є зручною для читання завдяки контрастності та гострим засічкам. Він не переобтяжує текст зайвими деталями, що в нашому випадку особливо важливо через невеликий кегль шрифту і значну насиченість видання ілюстраціями, серед яких нерідко трапляються репринтні зразки історичних документів. Крім того, зважаючи на те, що цей шрифт використовується в документах офіційного та наукового характеру, застосування його доречно в текстах, що містять наукові факти. Саме такі ми знаходимо у виданні «Суми. Нове життя старих вулиць».

Для виділення та розставлення акцентів застосовуються різні варіанти накреслення та різні кеглі шрифту. Зокрема для оформлення титульного аркуша застосовано інший, дизайнерський шрифт. Цей прийом є вдалим у нашому випадку, тому що титульний аркуш не містить значної кількості інформації. Цей шрифт використано також у заголовках до підрозділів книги. Таке шрифтове оформлення створює певний тематичний настрій видання.

На звороті титулу використано шрифт Times New Roman одного кегля, але різного накреслення. Це зручно, адже виділення жирним дає

змогу читачеві відразу знаходити й вирізняти важливу для нього інформацію. Застосування шрифту однієї гарнітури допомагає досягти принципу шрифтової уніфікації.

Інформаційне навантаження несуть підписи до ілюстрацій, виконані літературною гарнітурою. Перший рядок, що подає текст українською мовою, має жирне накреслення, другий і третій (російською та англійською мовами відповідно) – жирне та курсивне накреслення. Ми відчули також певний конфлікт шрифтового оформлення: деякі підписи до зображень подають англійський варіант лише жирним накресленням; деякі ілюстрації взагалі не містять англомовного підпису. Це порушує принцип уніфікації та заплутує читача.

Цілісність композиції видання – це внутрішня єдність, що виникає завдяки підпорядкуванню її частин. Елементом, що складає цілісний організм книги, є ілюстрація. Стилїстика та характер ілюстрування змінювалися разом із формуванням типу книги. Сучасна її форма виробила чіткі вимоги до зображень у зв'язку з місцем, яке вони займають, характером видання, літературною основою.

Ілюстрація, з одного боку, допомагає інтерпретувати зміст, а з іншого, подає нову самостійну інформацію. «Вартісним ілюстративним матеріалом та цілісним художнім конструюванням, – зазначає Т. Жалко, – забезпечується висока видавнича культура» [3, с. 246]. Відтак доцільність залученого до видання ілюстративного матеріалу полягає в його зв'язку з текстом, змістом твору, мистецькою та поліграфічною якістю. Зображення не є обов'язковим елементом видання, однак наявність яскравих і виразних ілюстрацій накладає значний відбиток на естетичне сприйняття тексту. Отже, різні види образотворчої інформації потрібно розглядати в контексті уявлень про книгу як єдиний і цілісний художній твір.

Різна за значенням та місцем у книзі, зв'язками з текстом, технікою виконання образотворча інформація поділяється на пізнавальну, художньо-образну і декоративну.

Пізнавальною образотворчою інформацією є малюнки, фотографії, креслення, основна функція яких у розширенні можливостей читача щодо пізнання навколишнього світу, пояснення змісту текстового повідомлення, його логіки. Для таких зображень характерна документальність.

Видання «Суми. Нове життя старих вулиць» містить велику кількість фотографій визначних місць міста, а також портрети сумчан або гостей, зображення плакатів та агітаційних малюнків радянської доби. Розміщені в книзі «Суми. Нове життя старих вулиць» документи, репродукції історичних оригіналів – листів, друкованих афіш, листівок,

плакатів, книжкових сторінок, фотографій, малюнків, портретів тощо – створюють читачеві матеріальне і стильове середовище описаних подій, коло дійових осіб та дозволяють увявити їх реально. Таким чином, вони підтверджують правдивість розповіді, наголошують на фактичному висвітленні подій.

Виразності виданню «Суми. Нове життя старих вулиць» надають художньо-образні види образотворчої інформації. Ілюстрації такого типу доповнюють художній образ, створюють осяжну, організовану зображальну форму, сприяють образному сприйняттю тексту читачем. Багатшим стало оформлення книги завдяки мальованим шмуцтитулам. Подібно до стародруків у аналізованому альбомі перед основним титулом для захисту від забруднення використано додатковий. У виданні до кожного розділу також є шмуцтитули, що містять виконані у мультиплікаційному стилі малюнки художників. Ці зображення займають розвороти і є дуже яскравими та насиченими. Таким чином, шмуцтитули, що відділяють розділи, значно полегшують пошук і підкреслюють відносну самостійність частин книги. Виразної образності надає стиль зображення, це є особливим елементом естетичного впливу на реципієнта.

Активно використовуються в оформленні аналізованого видання й декоративні зображення орнаментів, символіки, емблематики. У книзі як елемент художнього оформлення над основним текстом у формі стилізованих природних елементів проставлені колонлінійки. Унизу на зовнішньому краї сторінки в спеціально заготовлених у формі рослинної символіки елементах розставлені колонцифри. У виданні вдало поєднуються образотворчі й необразотворчі елементи. Внутрішній бік сторінки декоровано геометричним орнаментом. Окремі його деталі повторюються в орнаменті, використаному під час оформлення іншої частини сторінки. Також у книзі представлені такі необразотворчі елементи, як розчерки. Вони розміщені на сторінках апарату орієнтування. Використання декоративних елементів у художньо-образних ілюстраціях сприяє узагальненості змісту, умовності форми, властивій просторово-структурній організації книги, формуванню естетичного смаку.

Із точки зору техніки відтворення всі види ілюстрацій поділяються на штрихові й тонові [6, с. 21]. До першого виду зображальних матеріалів належать ілюстрації, що мають елементи з однаковою насиченістю тону (штрихи, крапки тощо). Напівтонові зображення, крім чорного і білого, мають сірі перехідні напівтони різної насиченості. В аналізованій книзі «Суми. Нове життя старих вулиць» використовуються напівтонові ілюстрації. Усі вони – високої якості, попри те, що

є історичними документами. Це є свідченням того, що за допомогою сучасних комп'ютерних засобів було проведено деяку реставрацію цих зображень.

Важливо враховувати також правильність розташування зображень, адже необхідною умовою для максимально ефективного сприйняття читачем змісту є цілісність композиції. Свідченням високої якості видання «Суми. Нове життя старих вулиць» і прикладом художнього смаку є дотримання технічних та естетичних правил розміщення ілюстрацій на його сторінках.

Для правильного розміщення зображального матеріалу необхідно з'ясувати роль кожного зображення і спосіб сполучення з текстом. Розглянемо три групи зображень:

1. Зображення, що є невід'ємною частиною змісту, тобто знаходяться в безпосередньому значеннєвому і конструктивному зв'язках із основним текстом, – зв'язані зображення. У виданні «Суми. Нове життя старих вулиць» зв'язані зображення розміщені якнайближче до відповідного місця основного тексту. Інколи це порушує композицію сторінки, особливо якщо обсяг тексту, що описує зображення, великий і переходить із непарної сторінки на парну. Зв'язок цих зображень із текстом, як правило, здійснюється за допомогою посилання, яке доповнюється великим описом, що має безпосереднє відношення до зображення. В альбомі посилань на такі ілюстрації немає, що перешкоджає саме цілісному сприйняттю тексту і зображення. Отже, зображення першої групи краще розміщувати не відразу після згадування, а на тій сторінці (або розвороті), на якій більша частина пов'язаного з ним тексту.

2. Зображення, що виступають у ролі додатків, доповнення до основного словесного тексту, – незв'язані. Ці зображення не розміщують поряд із текстом, їх виносять у кінець глави, розділу. Вони не входять до ланцюга послідовного читання за допомогою посилання. У досліджуваній нами книзі такі зображення скомпоновані у групи й розміщені єдиними блоками, що займають кілька сторінок у кінці кожного розділу. Відмітимо, що більшість ілюстрацій у досліджуваному виданні є сторінковими. Таке розміщення на сторінці особливо привертає увагу читача.

3. Зображення, що займають проміжне положення між першою і другою групами, – примітки. Вхід їх у ланцюг послідовного читання невизначений. Із контексту зрозуміло, що вивчати їх відразу після появи посилання необов'язково. Книга «Суми. Нове життя старих вулиць» має примітку-вставку: таким способом подана карта міста.

Усі ілюстрації у книзі мають підрисункові підписи, основна частина яких визначає тематичний зміст зображеного. Недоліком, порівня-

но з попереднім томом, вважаємо неповноту легенди – відсутність відомостей про оригінал і місце зберігання, хоча є інформація про техніку виконання, рік створення. Жодна ілюстрація у виданні не є відокремленою від інших і сприймається в комплексі. Подібне системне сполучення зображень є ефективним для легкості зорового зіставлення й порівняння, для самостійно проведеного читачем значеннєвого аналізу научного матеріалу.

Висновки. Для сприйняття твору як естетичного об'єкта має значення якість будь-якого елемента книги: формат видання й сторінки; групи гарнітури, кегль, вічко шрифту; папір та друк; порядок розміщення елементів видання; наявність і якість ілюстрацій тощо. Лише тоді книжкова форма, що зберігає й передає повідомлення, буде активно інформувати читача й формувати його естетичні смаки, а всі елементи книги сприйматимуться реципієнтом як «прекрасне».

Відмітимо, що досліджуване видання є об'єктом естетичного впливу на реципієнта. На це вказують переваги, серед яких, крім вдало обраного формату, правильного оформлення апарату видання, чіткої структурованості частин, є: уніфікованих зручних для читання шрифтів і гарнітури; використання яскравих тематично обґрунтованих ілюстрацій, їх висока якість; наявність підрисункових підписів; застосування декоративних орнаментів, символіки тощо.

Однак, незважаючи на це, не можемо залишити поза увагою й недоліки: відсутність уніфікації у використанні мов; відсутність текстових посилань на ілюстрації; неповноту легенди підрисункових підписів; відсутність колонтитулів. Вони дещо порушують змістову й композиційну єдність видання та знижують культуру книги.

На прикладі художнього видання «Суми. Нове життя старих вулиць» ми переконалися в тому, що не завжди видавцям вдається створити для авторського повідомлення таку форму, яка б повністю задовольнила естетичні потреби споживача. Отже, на високу оцінку, з точки зору культури видання, заслуговує лише та книга, всі складові частини та параметри якої функціонально й естетично виправдані та взаємозалежні. Важливо також співвідносити форму зі змістом книги так, щоб максимально впливати на сприйняття читачем. Таким чином, одна з найважливіших функцій в оформленні зовнішніх елементів – естетична. Вона забезпечує образно-просторову реалізацію принципів оформлення та впливає на читача, формуючи його ідейні оцінки, читацьку культуру, художні смаки.

1. Видання. Основні види. Терміни та визначення. ДСТУ 3017-95. – К. : Держстандарт України, 1996. – 47 с.

2. Видання. Поліграфічне виконання. Терміни та визначення. ДСТУ 3018-95. – К. : Держстандарт України, 1995. – 24 с.

3. Жалко Т. Культура української книги: сучасна книговидавнича концепція / Тетяна Жалко // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах. – К., 2009. – Вип. 17 – С. 242–252.

4. Сава В. І. Основи техніки творення книги: навч. посіб. / В. І. Сава. – Львів : Каменяр, 2000. – 136 с.

5. Суми. Нове життя старих вулиць : зб. іст.-краєзнавчих матеріалів / голов. ред. В. К. Шейко. – К. : Фолігрант, 2012. – 400 с.

6. Тимошик М. С. Художнє редагування: теоретичні та практичні аспекти [Електронний ресурс] / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2012. – 38 с. – Режим доступу : <http://ijimv.knukim.edu.ua/vs/tmp/b6.pdf>.

7. Фаворский В. А. Об искусстве, о книге, о гравюре / В. А. Фаворский. – М. : Книга, 1986. – 240 с.

8. Художественное конструирование и оформление книги / Е. В. Адамов и др. – М. : Книга, 1971. – 248 с.

9. Шевченко В. Е. Графічна організація друкованого тексту та його художня інтерпретація засобами складання [Електронний ресурс] / В. Е. Шевченко // Наукові записки. – К. : Інститут журналістики, 2001. – Т. 2. – С. 53–69. – Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1008>.

1. Edition. The main types. Terms and definitions. GOST 3017-95. – К. : Derzhstandart Ukrainy, 1996. – 47 p.

2. Edition. Printing performance. The terms and definitions. GOST 3018-95. – К. : Derzhstandart Ukrainy, 1995. – 24 p.

3. Zhalko T. Ukrainian Book Culture: contemporary book publishing concept / Tetjana Zhalko // Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchyykh navchal'nykh zakladakh. – K., 2009. – Vyp. 17 – P. 242–252.

4. Sava V. I. Fundamentals of technology creation Book : navch. posib. / V. I. Sava. – Lviv : Kamenjar, 2000. – 136 p.

5. Sumy. New life of old streets: Zb. istor.-kraezn. materialiv. / Editor in Chief V. K. Sheuko – K. : Foligrant, 2012. – 400 p.

6. Tymoshyk M. S. Artistic editing: Theoretical and Practical Aspects [Electronic resource] / M. S. Tymoshyk. – K. : Nasha kultura nauka, 2012. – 38 p. – access mode: <http://ijimv.knukim.edu.ua/vs/tmp/b6.pdf>.

7. Favorskiy V. A. About art, about the book, about engraving / V. A. Favorskiy. – M. : Kniga, 1986. – 240 p.

8. Artistic design and design of the book. / Y. B. Adamov i dr. – M. : Kniga, 1971. – 248 p.

9. Shevchenko V. E. Graphic printed text organization and its artistic interpretation means drawing [Electronic resource] / V. E. Shevchenko // Naukovi zapysky. – К. : Institute , 2001. – Т. 2. – P. 53–69. – Access mode: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1008>.

UDC 007 : 304 : 070

The effectiveness of visual design of books (for example the publication «Sumy. New life of old streets»)

Tatyana Koval'ova, PhD in Social Communications,

Sumy State University, 2, Rymsky-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine, e-mail: tat-kovalova@yandex.ru

This article attempts to analyze the publication «Sumy. The new life of old streets» as an object of aesthetic impact on the recipient. The article stresses on the relationship of the of text and pictorial material in the publication. The author determines the impact font type and illustrative design of the book on the aesthetic perception of the text. The author also explores the role of each image and the way its combination with text-based images of three groups – connected with text, images and applications, pictures and notes. The article describes advantages and disadvantages of the font type and illustrative design.

Key words: *aesthetic effect, illustration, literary publications, type design, font.*

Эффективность визуального оформления книги (на примере издания «Сумы. Новая жизнь старых улиц»)

Татьяна Ковалева, канд. соц. коммуник.

В статье сделана попытка проанализировать издание «Сумы. Новая жизнь старых улиц» как объект эстетического воздействия на реципиента. Концентрируется внимание на взаимосвязи текстового и изобразительного материала издания. Определяется влияние шрифтового и иллюстративного типов оформления книги на эстетическое восприятие текста. Выясняется роль каждого изображения и способ его единения с текстом на основе трех групп изображений – связанных с текстом, изображений-приложений, изображений-примечаний. Выявляются недостатки и преимущества шрифтового и иллюстративного типов оформления.

Ключевые слова: *эстетическое воздействие, иллюстрация, тип оформления, шрифт.*